

УДК: 378 (447):33

С.Г. Натрошвілі

ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Описано деякі особливості інноваційної діяльності вищих навчальних закладів. Сформульовано парадигму інноваційних трансформацій вказаних закладів. Показано вплив інноваційної активності на динаміку конкурентоспроможності сфери вищої освіти.

Some features of innovative activity of higher educational establishments are described. The paradigm of innovative transformations of the indicated establishments is formulated. The role of innovative activity is related to the dynamics of competitiveness of sphere of higher education.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційні трансформації, конкурентоспроможність вищої освіти.

Трансформаційні перетворення в гео економічній сфері світу, які розпочалися наприкінці ХХ ст., все більше підсилюють відрив розвинутих країн із постіндустріальною економікою від слаборозвинутих, до яких належить і Україна. Ефективною можливістю скоротити цей розрив та забезпечити випереджальні темпи розвитку національної економіки є перехід її на рейки інноваційного розвитку [1].

Сучасна парадигма державної інноваційної політики має зважати на те, що перехід економіки на інноваційну модель розвитку вимагає не лише нарощування наукового, науково-технічного та інформаційно-інтелектуального потенціалу, а й підтримку достатнього рівня людського потенціалу. Це, в свою чергу, визначає необхідність відповідних інвестицій у розвиток людського потенціалу, тобто інвестицій у фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток громадян [2, с. 12]. У таких умовах вельми актуальним є забезпечення процесу відтворення, який привів би до поступового поліпшення якості ресурсів інноваційного розвитку. Високий рівень розвитку інформаційно-інтелектуаль-

ної складової частини суспільства повинен доповнюватись не менш високим рівнем розвитку трудових ресурсів, тобто високим рівнем людського розвитку. Завдання підготовки компетентних спеціалістів можна виконати завдяки високоякісній системі вищої освіти, що використовує сучасні освітні технології. Вказані технології є результатом інноваційної діяльності у сфері вищої освіти.

Виконання комплексу означених завдань неможливе без вжиття заходів із стимулювання розробки та впровадження інновацій у сфері вищої освіти.

Проблемам організації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів присвячується чимало наукових праць [1–7]. Проте мають бути розроблені та надані реалістичні пропозиції з питань активізації інноваційного забезпечення розвитку вищих навчальних закладів в умовах викликів посткризового періоду, який характеризується звуженням традиційних джерел фінансування перспективних інноваційних проектів.

Мета роботи — викласти результати досліджень із питань організації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів в умовах викликів посткризового розвитку.

Нині економічна політика провідних країн спрямовується на підтримку тих галузей, які є інноваційними за сутністю, представляють вищі технологічні уклади і здатні забезпечити домінування національних виробників. Приміром, у споживчому секторі економіки США такими галузями визнано:

- телекомунікації (на початкових стадіях освоєння);
- генну інженерію та біотехнології (зокрема так звані «споживчі біотехнології»);
- розширення сфери застосування лазерної та оптико-волоконної техніки;
- виробництво електронної техніки, що задовольняє споживчі потреби (зокрема електронну поліграфію, електронний документообіг, електронні технології купівлі товарів і послуг тощо).

З урахуванням визначених пріоритетів формується і пропозиція на ринку освітніх послуг. Провідні університети США вкладають значні інноваційні ресурси в організацію навчальної бази для підготовки спеціалістів саме пріоритетних галузей, які забезпечують майбутнім працівникам найбільш гідні умови праці.

Країни-лідери добре усвідомлюють, що у креативній економіці основною цінністю в процесі виробництва є не обладнання і навіть не технології (за наявності фінансового ресурсу їх можна придбати або у короткі терміни створити), а саме творча людина. Відповідно, компанії ведуть доволі жорстку боротьбу за креативних працівників (цю боротьбу інколи називають «скупкою мізків»). Таким працівникам створюють усі умови для комфортної трудової діяльності, а також і підвищення кваліфікації за рахунок компанії [3, с. 11–13].

На нашу думку, цілком очевидно, що за таких умов ключовим сектором забезпечення національної конкурентоспроможності України стане вища освіта та створення національної мережі закладів підготовки та перепідготовки фахівців відповідно до потреб ринку. В основу стратегії розвитку освіти в Україні мають бути покладені принципи розвитку та самореалізації творчої особистості, розвитку креативних здібностей людини, постійна спрямованість освіти до потреб інноваційної економіки, забезпечення безперервного навчання, інтеграції науки, освіти і виробництва.

Як бачимо, розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією вищої освіти для

того, щоб задовольнити потреби й прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему суспільних цінностей як у громадському, так і в приватному секторах.

Сучасна вища освіта повинна забезпечувати виконання низки завдань, зокрема економічний успіх, політичну стабільність, сталий розвиток суспільства тощо. Ці завдання реалізуються через таку організацію підготовки фахівців, яка повністю відповідає запитам ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток, підготовку до життя активних громадян демократичного суспільства, їхній особистісний розвиток, виокремлення таких наукових та освітніх пріоритетів, що забезпечать якісну підготовку фахівців [4, с. 59–66]. Тобто від параметрів розвитку сфери вищої освіти значною мірою залежить формування інтелектуального потенціалу суспільства та параметрів національної інноваційної системи держави, а отже, і її місце в глобальній системі координат.

Наразі в Україні відсутні передумови для формування моделі «креативної економіки», оскільки показники раціоналізаторської та винахідницької активності є заниженими. Це проявляється у порівняно незначній кількості зареєстрованих об'єктів промислової та інтелектуальної власності. Чисельність зайнятих у промисловості творців, тобто основних суб'єктів формування інтелектуального капіталу, має стійку тенденцію до скорочення. Зменшується кількість підприємств, що виконували роботи зі створення і використання об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій [5]. Це матиме значні негативні наслідки, оскільки економіка втрачає інституціональний потенціал для розширеного відтворення інтелектуального капіталу, а тому гальмується ефективна інтеграція освіти і виробництва. Отже, якість та престижність професійної освіти (зокрема вищої) залишатимуться недостатніми.

У сучасних умовах найочевиднішим фактором ризику стійкого економічного зростання (як складової частини сталого розвитку) є інноваційний. Державна політика забезпечення такого зростання має бути спрямована на формування необхідного обсягу інвестиційних та інноваційних ресурсів, їх цільове використання, а також на створення умов для здійснення порівняно некапіталомісткого інноваційного прориву (розвитку конкурентоспроможних наукомістких виробництв, які не потребують великих фінансових витрат). Одним із засобів побудови соціальної держави є забезпечення розвитку вищої освіти на інноваційних засадах [6, с. 29].

Проте розбалансованість соціально-економічної системи, яка не здатна забезпечити достатній платоспроможний попит на освітні послуги, а тому призводить до згорання інноваційних трансформацій у сфері вищої освіти, знижує її об'єктивно існуючі можливості самозбереження і саморозвитку. Така загроза поглиблюється перехідним характером економічної системи, а отже, її іманентною нестійкістю, що, в свою чергу, посилює ступінь впливу дестабілізуючих чинників на розвиток вищих навчальних закладів. Зазначена ситуація великою мірою є наслідком відсутності стратегії розвитку вищої освіти, чіткої мети регулювання освітньої діяльності, організації державної підтримки провідних навчальних закладів. Результатом цього є неефективність системи державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів, що саме по собі також провокує виникнення додаткових ризиків [7].

Якщо проаналізувати вплив науково-технічного прогресу на розвиток глобального ринку освітніх послуг та культури їх споживання, можна виділити певні особливості. Економісти зазначають [8, с. 122], що сучасний рівень розвитку суспільного виробництва немовби «давить» на споживача, змушуючи його купувати більш технологічно доско-

налі товари, формуючи таким чином і певні нові споживчі потреби. У науці навіть існує термін «рабська поведінка споживача», що характеризує комплекс дій споживача щодо задоволення нав'язаних йому потреб у процесі інноваційного розвитку виробництва.

Найбільш яскраво вказані тенденції простежуються на прикладі послуг мобільного зв'язку. Важко повірити, але лише на початку 90-х рр. ХХ ст. кількість українських споживачів, що мали індивідуальний переносний телефон, що може підтримувати зв'язок за допомогою супутникових технологій, вимірювалась сотнями. У середині 90-х рр. таких споживачів було близько сотні тисяч, наприкінці 90-х рр. — близько мільйона, нині — близько двадцяти мільйонів [8]. Крім того, значно збільшуються можливості мобільних телефонів. Нині це не лише пристрій прийому-передачі звукового сигналу, а й відеокамера, фотокамера, калькулятор, органайзер тощо. Купуючи такі телефони, споживачі немов «наздоганяють» науково-технічний прогрес, хоча реальних потреб у такій складній техніці, здебільшого, вони не мають.

Сформований таким чином попит являє собою важливу характеристику розвитку ринку будь-якої країни. Якщо в економіці переважають високотехнологічні виробники, то споживачі віддають перевагу високотехнологічній продукції, і навпаки, як це відбувається в Україні, — домінування в складі економіки виробництв із низьким ступенем переробки за умов слабкого платоспроможного попиту призводить до надмірного споживання низькотехнологічної продукції (переважно це продукти харчування та житлово-комунальні послуги).

З огляду на це важливим напрямом державної політики є формування і виховання у громадян культури споживчої поведінки. Ефективними важелями виконання цього завдання є саме вища освіта, а також наука, культура, підтримка належного рівня толерантності й моральності у суспільстві.

На нашу думку, політику формування споживчих настроїв в Україні слід спрямовувати на стимулювання попиту на інноваційні товари та послуги вітчизняних підприємств. У сфері послуг доцільна підтримка вищої освіти, яка виконує низку важливих соціально-гуманітарних функцій.

Конкурентоспроможність системи вищої освіти насамперед залежить від впровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів, наприклад так званих методів «активного навчання» [9]. Таке можливо, якщо уся система освіти, зокрема і вища, базується на результатах наукових досліджень, які є двигуном вищої освіти. Щоб домогтися бажаних змін у системі професійної освіти в Україні, необхідно насамперед залучити підприємства до цієї системи і таким чином забезпечити фактичні потреби в кваліфікованих знаннях і навичках. Успішна взаємодія з соціальними партнерами дозволить розв'язувати проблеми працевлаштування випускників, забезпечувати контроль за якістю їхньої підготовки, прогнозувати потребу у фахівцях певних професій, удосконалювати зміст професійних програм відповідно до вимог сучасного виробництва [10].

Хибна настанова призвела до відриву інноваційної сфери від її органічної сутності — виробничого сектору. Безпосереднім результатом подібних ідеологічних імперативів став превалюючий розвиток «модних» невиробничих сфер (торгівля, банки, біржі, казино, шоу-бізнес тощо) та нераціональне дрібнення виробничих об'єктів народного господарства. Не дивно, що така «нова» економіка просто фізично не в змозі забезпечити запуск промислових інновацій.

Країна, яка не здатна забезпечити випереджальний розвиток власної науки та освіти, годує іноземну науку та промисловість (саме так можна перефразувати відомий афоризм). Подібна країна приречена на нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін, залежність від багатьох зовнішніх чинників, виконання функції постачальника природної сировини і робочої сили для ТНК і розвинутих країн, що концентрують глобальний інтелектуальний потенціал.

Отже, технологічна реструктуризація вищої освіти стає пріоритетним завданням державної антикризової політики на перспективу.

Організація високоефективної інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є неодмінною умовою високої якості освітніх послуг і, як наслідок, сприяє прискоренню переходу економіки на інноваційну модель розвитку.

Для підтримки інноваційної діяльності вищих навчальних закладів необхідно розробити реалістичні механізми державно-приватного партнерства, які дозволили б акумулювати фінансові та інтелектуальні ресурси для реалізації відповідних проектів.

Необхідно враховувати, що високий рівень конкурентоспроможності вищої освіти на основі широкого впровадження та використання освітніх інновацій є також вагомим чинником сталості національної системи освіти взагалі, особливо якщо він досягається передусім за рахунок створення і реалізації конкурентних переваг країни та підвищення ефективності усіх видів освітньої діяльності. Стабільна затребуваність на внутрішньому та зовнішньому ринках вироблених у країні інноваційних освітніх послуг визначає стабільність темпів її економічного розвитку.

У подальшому слід провести дослідження з проблем методології бізнес-планування інноваційних проектів, що реалізуються вищими навчальними закладами.

1. *Коровський А.В.* Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: монографія / А.В. Коровський. — К.: КНЕУ, 2004. — 184 с.; 2. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. — К.: Основа, 2006. — 592 с.; 3. *Каленюк І.С.* Економіка освіти: навчальний посібник / І.С. Каленюк. — К.: Знання України, 2003. — 316 с.; 4. *Комарова О.А.* Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування / О.А. Комарова. — Кіровоград: ДЛАУ, 2009. — 336 с.; 5. *Захарін С.В.* Інвестиційний ресурс технологічного розвитку економіки / Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / С.В. Захарін; за ред. д.е.н., проф. Л.І. Федулової. — К.: НАН України, Ін-т екон.прогнозув., 2011. — С. 245–302; 6. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: монографія / Грищенко І.М., Захарін С.В., Кучеренко Д.Г. [та ін.]; за ред. чл.-кор. НАПНУ І.М. Грищенка. — Хмельницький: ХНУ, 2010. — 478 с.; 7. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / за ред. акад. НАПНУ В.П. Андрущенка. — К.: Педагогічна преса, 2006. — 208 с.; 8. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України: монографія / Л.І. Федулова, М.П. Данько, С.В. Захарін [та ін.]. — К.: Ін-т екон. прогнозув., 2007. — 472 с.; 9. *Смолкин А.М.* Методы активного обучения / А.М.Смолкин. — М.: Высшая школа, 1999. — 176 с.; 10. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / за ред. акад. НАПНУ В.І. Лугового. — К.: Педагогічна преса, 2009. — 384 с.